

DÉU DES DE L'ART

Jaume AYMAR I RAGOLTA
Facultat de Filosofia de Catalunya

El filòsof Josep Maria Esquirol afirma que ja no vivim en la cultura de la imatge, sinó en la cultura de la pantalla; passem tantes hores acarats a la pantalla de la televisió, de l'ordinador del telèfon mòbil o de la *Play station*, que ens cal tornar a mirar el firmament, ens cal contemplar la natura, la més gran obra d'art del Creador. Un poeta contemporani, Carles Duarte, afirma que cada dia veu sortir el sol i pondre's el sol. Són compromisos permanents de la seva agenda. Malgrat tot, com veurem, la pantalla també pot esdevenir un lloc teològic.

Si el títol del congrés és *Paraula de Déu, paraula sobre Déu*, penso que també deu ser legítim parlar, per contrast, de *Silenci de Déu, silenci sobre Déu*. En un món enfarfegat de paraules, deu ser legítim demanar, pidolar si cal, espais i temps de silenci. Silenci per escoltar el Silenci. Tenim dret al silenci. En el canvi de paradigma cultural, tenim set de silenci.

Escriu Bruno Forte¹ que la Revelació no és sols Paraula, ni és sols Silenci, ni el simple conjunt de tots dos. Si fos només Paraula no obriria l'accés a les possibilitats amagades del Silenci. Si només fos Silenci no seria comunicació amb els éssers humans que es troben en el llenguatge [...]. Trobar la Paraula és obrir-se al Silenci i escoltar-lo en el pregon; escoltar el Silenci és acollir la Paraula i viure-la en la transparència dels gestos.² La paraula teològica és tan inevitable com gràvida de silenci. Quant a històrica i contingent com tot llenguatge humà, diu callant i calla dient. Escolta interrogant i interroga escoltant.

1. B. FORTE, *En el umbral de la Belleza. Por una estética teológica*, Valencia: Edicep 2004.

2. *Ibíd.*, 123

En els textos messiànics l'«escolta Israel» —i Israel és Jacob, som cadascú de nosaltres—, deixa lloc a la invitació «alça els ulls i mira», l'audició cedeix a la visió.³

1. SILENCI I CREACIÓ

Mentre un silenci tranquil tot ho embolcallava i la nit tocava a la meitat de la seva carrera, la vostra Paraula totpoderosa es llançà del cel, dels trons reials (Sa 18,14-15).

Rainer M. Rilke en una carta a Franz Xaver Kappus (23/12/1903) aconsella «retirar-se en solitud abans de crear, contemplar la natura i contemplar-se a si mateix i deixar-se interpel·lar per la realitat tal com es mostra. Segons el poeta, el silenci contemplatiu és un silenci dolorós i difícil, un silenci que fa pensar i fa créixer l'interrogant».⁴

Per això avui cal suscitar espais, tallers, on els poetes, els músics, els artistes puguin retirar-se en solitud i en silenci per crear.

L'artista ha de cultivar el silenci i ha de ser capaç de provocar el silenci interior perquè l'ésser humà sigui capaç d'escoltar. Diu Evdokimov que l'artista «és aquell que ens presta els seus ulls i que ens fa veure un fragment on [...] el Tot hi és present com el sol es reflecteix en una gota de rosada».⁵

Joseph Ratzinger ha afirmat repetidament que la bellesa «és una forma superior de coneixement» i que «la veritable apologia de la fe cristiana, la demostració més convincent de la seva veritat [...] són, d'una banda els Sants i, de l'altra, la bellesa que la fe ha generat».⁶

Jacques Maritain va definir l'art com a *recta ratio factibilium*, és la virtut de fer. «L'obra d'art és pensada abans de ser feta, i ha estat impostada i preparada, formada, covada, madurada en una regió abans de passar a la matèria. Es qui conservarà el color i el sabor de l'esperit».⁷

La icona, dirà Evdokimov, és evidència fulgurant,⁸ és la visió de les coses que no es veuen.⁹

3. P. EVDOKIMOV, *La teologia della bellezza. L'arte dell'icona*, Roma 1982.

4. F. TORRALBA, *Rostres del silenci*, Lleida: Pagès 1996, 130.

5. *Ibid.*, 32

6. J. RATZINGER, *La bellezza. La Iglesia*. Madrid: Encuentro 2006.

7. J. MARITAIN, *Art i Escolàstica*, París: Llibreria de l'Art Catòlica 1920, 188; *Arte e Scolastica*, Brescia: Morcelliana 1980, 625.

8. EVDOKIMOV, *La teologia della bellezza*, 277.

9. P. EVDOKIMOV, *La donna e la salvezza del mondo*, Milano: Jacca Books 1973, 113; FORTE, *En el umbral de la Belleza*, p. 131, n. 5.

2. EL SILENCI I LA LLUM

Els artistes han fet el silenci blanc. El blanc és, alhora, l'absència i la suma de tots els colors. És el color de l'alba, aquest moment de buit total entre la nit i el dia. La filòsofa Maria Zambrano parla de la raó de l'aurora, que no és com el sol de ple migdia, abassegador, sinó que és emergència progressiva de la llum.

L'any 1968, el pintor Gustavo Torner (Cuenca, 1925) va fer una obra en homenatge al compositor Arnold Schönberg (1874-1951), titulada *La escala de Jacob* i inspirada en un passatge bíblic (Gn 28,12) que ha atret a artistes de tots els temps. A l'encíclica *Déu és amor* de Benet XVI, al número 7, es fa referència precisament a aquest passatge de l'escala de Jacob. En aquest text bíblic, es relata com el patriarca Jacob, en somnis, va veure una escala sobre la pedra que li servia de capçal que portava fins al cel i per la qual pujaven i baixaven els àngels de Déu (Cf. Gn 28,12; Jn 1,51). Escriu el Sant Pare: «impressiona particularment la interpretació que dóna el papa Gregori Magne d'aquesta visió en la seva Regla pastoral. El pastor bo —diu— ha d'estar ancorat en la contemplació. En efecte, sols així li serà possible de captar les necessitats dels altres en allò de més pregon per fer-les seves [...]». Tot i que els preveres són especialment urgits a la contemplació, crec que aquesta atinada observació es pot fer extensiva a tots els batejats: tots estem cridats a ascendir, a pujar l'escala de la pregària, a ancorar-nos en la contemplació, per captar així les necessitats dels altres i poder baixar a donar la resposta apropiada a allò que verament necessiten, exercitant l'ofici dels àngels, és a dir dels missatgers. Torner, per tal de plasmar aquesta escala va usar un material tan suposadament fred i impersonal com és el metacrilat. Darrera d'una pantalla, brilla una planxa d'alumini pintat que s'allunya de l'espectador i es dissipa a mesura que guanya en alçada. L'efecte aconseguit és de gran bellesa, una gamma de blancs que es van difuminant a mesura que ascendeixen i es fonen en el misteri.

Cal reivindicar un silenci sonor, com aquell del que parlava Sant Joan de la Creu, l'inspirador del *Crist de Port-Lligat* (1951; oli sobre tela; 205 × 116 cm.

Crist de Port-Lligat de Salvador Dalí

St. Mungo Museum of Religious Life and Art. Glasgow). És la imatge més popular de totes les pintades per Salvador Dalí. La composició està inspirada en un dibuix de Sant Joan de la Creu realitzat durant un estat d'èxtasi, conservat al Convent de la Encarnación d'Àvila. Li'n parlà el P. Bru de Jesús Maria, ocd (nom de religió de Jacques Froissart [1892 -1962], especialista en espiritualitat carmelitana i autor d'un llibre sobre sant Joan de la Creu que fou prologat per Jacques Maritain). El mateix Dalí explica: «Quan gràcies a les indicacions del pare Bru, vaig veure el Crist dibuixat per sant Joan de la Creu, vaig resoldre geomètricament un triangle i un cercle en una figura que, estèticament, resumeix totes les meves experiències precedents [...]. I vaig posar el meu Crist en aquell triangle». En altre lloc explica com ja gairebé trenta anys abans havia quedat enlluernat pels poemes de sant Joan de la Creu: els li recitava Garcia Lorca, exaltat.

En contra de la tradició de milers de pintors que havien representat sempre el Crist vist des de baix, ell el pinta vist des de dalt. Si Jesucrist era fill de Déu, la visió més original del seu martiri en la creu era tal com el veia Déu Pare. També és la posició en què un moribund veu la creu que besa.¹⁰

Crec que li escaurien tant com al Cristo de Velázquez, els versos d'Unamuno: «Tu que callas oh Cristo para oírnos, oye de nuestros pechos los sollozos, acoge nuestras quejas los gemidos de este valle de lágrimas...».

3. ARQUITECTURA DEL SILENCI

El blanc és el color de la cel·la, d'aquella cel·la que simbolitza el santuari més sagrat, «tu quan preguis, entra en la cambra més retirada, tancat'hi amb pany i clau i prega al teu Pare, present en els llocs més amagats, i el teu Pare, que veu el que és amagat, t'ho recompensarà» (Mt 6,5).

«La casa jamás se adorne... ni haya cosa curiosa, sino tosca la madera; y sea la casa pequeña y las piezas bajas; casa que cumpla la necesidad y no superflua». [...]. «Sería engañar al mundo hacernos pobres no siéndolo en espíritu, sino en lo exterior».¹¹ Antoni Gaudí que llegia *Las Moradas* de Santa Teresa, va deixar-nos un magnífic exemple d'arquitectura transcendent en la galeria del col·legi de les teresianes de Ganduxer.

El pati de llums i el passadís d'arcs parabòlics que l'envolta, constitueix un dels aspectes més ben aconseguits de Gaudí en el camp de la llum natural. Aquest pati està situat al primer pis i la llum que rep li arriba esmorteïda, però

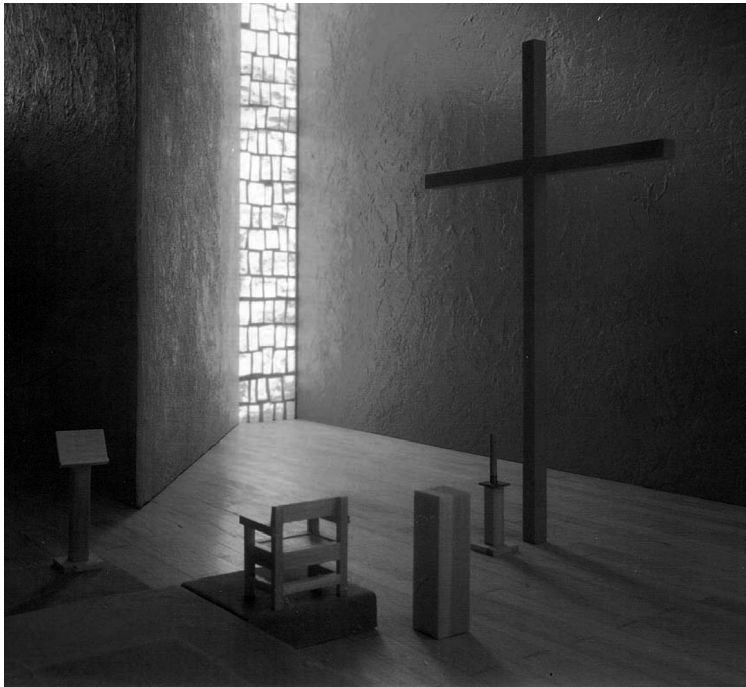
10. J. AYMAR, «Salvador Dalí, un místic peculiar», *Analecta Sacra Tarraconensia* 77 (2004) 490-491.

11. SANTA TERESA DE JESÚS, *Camino de perfección*, cap. 12.

el suau repartiment de la claror entre els arcs de maó enguixats en blanc, esvelts, produeix una alternança de zones tènuement velades i d'altres il·luminades amb un contrast suau i, gairebé, imperceptible. Els arcs estan tan junts que entre ells només hi ha la solera del pis de dalt, sense bigues que li donin suport. La fusteria, simple i geomètrica, serveix per emmarcar de manera apropiada la claror que entra pels vitralls. És l'arquitectura més espiritualitzada que conec. (A. GAUDÍ, Passadís del Col·legi de les Teresianes de Ganduxer. Barcelona. 1888-1889. Maó enguixat i pintat de blanc).

Avui continua el que s'anomena arquitectura del silenci. Espais que l'afavoreixen, que el provoquen. Presento com a exemple Luis Barragán, mestre de l'arquitectura mexicana que ha aconseguit reflectir l'esperit senzill i sobri de les Germanes Caputxines Sacramentàries de Thalpan, en un permanent diàleg amb elles, que li van anar transmetent durant la construcció del seu convent.

Alguns dels presents vam tenir l'oportunitat històrica d'assessorar la construcció del Centre Abraham de la Vil·la Olímpica de Barcelona, avui parròquia del patriarca Abraham (Benedito-Mateos, 1990-1992). Va ser tota una experiència, perquè el teòleg, l'arquitecte, l'historiador de l'art, el dissenyador, el prevere vam somniar conjuntament un projecte comú.

Capella Thalpan

4. SILENCI I MÚSICA

Entre la paraula i el silenci hi ha la música. Sobre aquesta qüestió em remeto a la comunicació del Dr. Jordi Agustí Piqué, «Déu des de la música», en aquest mateix Congrés.

5. SILENCI I CINEMA

Una breu incursió en el cinema, el setè art, l'art del nostre temps, sense oblidar el Congrés sobre Teologia i Cinema que acabem de celebrar. Diu Pere Portabella que el silenci en el cinema sempre és sonor. El cinema és capaç de provocar el silenci. Tots hem fet l'experiència de sortir en grup en silenci d'una pel·lícula. Hi ha silenci en el cinema de Tarkovski. A més dels grans lapses de metratge en els quals els protagonistes no diuen paraules, el silenci està encarnat de manera explícita en el monjo Rubleiv que decideix emmudir per voluntat pròpia, en entrar en una pregonia crisi existencial.

I recordem, per acabar, la pel·lícula en la qual el silenci és protagonista *El gran silencio* (Philip Gröning, 2005). Els cartoixans, amb el seu estil de vida, són artistes del silenci. Com s'escauen aquelles paraules de Karl Rahner:

Aleshores tu seràs la darrera paraula, la única que roman i que mai no s'oblida. Aleshores, quan en la mort tot callarà, i jo hauré acabat d'aprendre i de sofrir, començarà el gran silenci, dins del qual ressonaràs Tu sol, Verb d'eternitat en eternitat. Aleshores emmudiran totes les paraules humanes, ésser i saber, conèixer i experimentar es convertiran en la mateixa cosa [...]. Tu mateix seràs la única paraula del goig de l'amor i de la vida, que curulla tots els espais de l'ànima!¹²

Jaume AYMAR I RAGOLTA
Diputació, 231
E – 08007 BARCELONA
E-mail: jaimar@sant-jeroni.terra.es

12. K. RAHNER, *Tu sei il silenzio*, Brescia: Queriniana 1988, 34.